

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ФІСКАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ НА ТЕРИТОРІЇ ТАВРІЙСЬКОЇ
ОБЛАСТІ У 80-ТІ РОКИ ХVІІІ СТОЛІТТЯ

Друга половина ХVІІІ століття в історії Російської імперії була часом надзвичайного посилення її експансії та розповсюдження абсолютизму на нові території. Проблема приєднання та колонізації Північного Приазов'я і Причорномор'я у зовнішньополітичній доктрині Росії протягом усього ХVІІІ століття посідала особливе місце. Проте, незважаючи на численні заходи царського уряду щодо освоєння Новоросійського краю, ці землі тривалий час залишалися майже незалюдненими. Постійне населення не мало змоги оселятися тут за причини спустошливих військових конфліктів, що точилися на цій території [1; с. 50]. За таких умов приморські степи самі були зручним плацдармом для їх підготовки [2; с. 28]. Навіть на початку 80-х років ХVІІІ століття південні кордони Росії не могли вважатись надійними та усталеними, бо вони знаходились під постійною загрозою військових зазіхань з боку Туреччини, яка на цей час мала такий зручний стратегічний плацдарм, як Таврійський півострів [3; с. 47]. Особливої ж небезпеки ситуація набувала в результаті отримання Кримом у 1774 році незалежного стану за умовами Кючук–Кайнарджинської мирної угоди. Спираючись на свого колишнього сюзерена – Туреччину, кримський хан відчував певну недоторканість своїх володінь, що дозволяло йому час від часу здійснювати підступні напади на російські землі. Самі ж турки, незважаючи на свою пряму підступність до цих нападів, відхиляли претензії російського уряду у їх організації, підкреслюючи відокремленість та юридичну самостійність Кримського ханства [3; с. 66].

Докорінним чином ситуація змінюється тільки після 1783 року, коли, після тривалої дипломатичної боротьби, маніфестом 8 квітня Кримське ханство було включено до складу Російської імперії [4]. Приєднання його мало величезне значення для Росії, як у військово-політичному, так і у торгово-економічному плані. Це відзначала і сама Катерина ІІ, і головний командир Новоросійського краю – Г.І. Потьомкін [5; с. 155]. Наслідки цієї події дійсно було важко перебільшити, бо тільки з приєднанням до Росії усїї смуги північного узбережжя Чорного та Азовського морів та одержання внаслідок цього можливості їх подальшого використання у повному обсязі, Новоросійський край з його величезними природними багатствами міг отримати справжню ціну [6; с.с. 30 - 31].

При цьому, відразу ж після приєднання Таврійського півострову, російським урядом було чітко визначено головні пріоритети у внутрішній політиці стосовно його корінних мешканців. Для того, щоб забезпечити якнайшвидше освоєння цього регіону, його інтеграцію до складу Російської імперії, перш за все, необхідно було заручитись підтримкою місцевого населення, або хоча б його лояльним ставленням. Особливо актуально це було в умовах того часу, коли більшість мешканців Криму, в силу історичних традицій та релігійних

зв'язків, тяжіло до Порти Отаманської, а місцеві мули вчили, що кожний мусульманин повинен підкорятися тільки єдиновірному правителю. Тому разом з офіційним дозволом виїзду з Криму (що на практиці застосовувалося в першу чергу відносно найбільш ворожо налаштованих мешканців півострову), російська адміністрація вдається до здійснення цілої низки заходів для притягнення місцевого населення на свій бік та заохочення його до співробітництва. Для забезпечення цього тогочасний генерал-губернатор краю, загальновідомий фаворит Катерини II - Г.І. Потьомкін (який після приєднання Криму отримав титул Таврійського), у своїх численних ордерах (в даному випадку не менш відомому полководцю О.В. Суворову) наказував: "По присоединении ныне народа татарского к державе е.и.в. крайне нужно дать оному чувствовать все выгоды теперешнего его состояния" [7; с. 93]. Не обмежуючись цими інструкціями, він вимагав розсилати по території півострова спеціальні військові роз'їзди для охорони його мешканців від образ з боку російських військ, що перебували у Криму .

Серед головних побоювань, що непокоїли таврійців, на думку головнокомандуючого російськими військами у Криму генерала Ігельстрома, було перелічено: 1) щоб нащадки їх не були "притиснуті у законі" (релігії); 2) щоб не брали з них рекрут; 3) щоб не ставили до них постою, та щоб російські начальники та військові люди не ходили у їх гареми [7; с. 94].

У відношенні першого пункту, на підтримку декларацій про необхідність поважного ставлення до "природної віри" татар, Потьомкін вдався до безпрецедентних заходів. Мечетям та мусульманським релігійним діячам він признав грошове утримання. Бажаючим здійснити паломництво до Мекки відразу ж видавалися паспорти. До того ж Потьомкіним була відновлена так звана "сороковина", що населення сплачувало на користь мусульманської церкви [7; с. 93 -94, 98].

Стосовно другого і третього пунктів потрібно відзначити, що відбування різноманітних повинностей у XVIII столітті було важливим елементом здійснення фіскальної політики Росії [8; с.49, 9; с. 3 - 4]. Однак і в цьому, незважаючи на те, що рекрутська та постійна повинності були одними з найголовніших, але й найтяжчих у Російській імперії [8; с. 61 - 62, 9; с. 123], а фінансовій політиці російського абсолютизму означеного періоду був притаманний яскраво виражений фіскальний характер, що підтверджено дослідниками різних епох [9; с. 35 ,10; с. 343, 11; с. 258], російський уряд пішов на зустріч. Формування військових частин зі складу місцевого населення з самого початку проводилося на добровільних засадах. Заготовки для армії також здійснювалися виключно добровільною закупкою. Для зберігання продуктів, фуражу, реманенту тощо повинні були найматись "партикулярные строения за которые хозяевам будет плата". Якщо за часів правління Шагін-Герая (Кримського хана) російські війська, як і на решті території імперії, жили у селах, то відтепер, у зв'язку із звільненням татар від постою, російські адміністратори вимушені були організувати побудову землянок [7; с. 94]. Таким чином, корінному населенню Криму відразу ж

було надано привілейованого стану. Більш того, ці привілеї стосувалися самих важливих та недоторканих підвалин самодержавної Російської імперії. У ідеологічному плані – релігії, у соціальному – визначення місця окремих станів у стратифікації суспільства, у економічному – здійснення фіскальних функцій держави (звільнення від головних повинностей Російської імперії корінного населення Криму, відбування яких було особливо важливо в умовах півдня).

При цьому, утверджуючи своє панування на Таврійському півострові, царат все ж таки прагнув спиратись, насамперед, на вищі прошарки кримського суспільства. У 1783 році з представників місцевої знаті було сформовано “Таврійське обласне правління”, що знаходилося під керівництвом начальника російських військ Ігельстрома. Управителів окремих округів та повітів (каймаків) було залишено на своїх місцях, разом із суддями (кадіями), не дивлячись на те, що деякі з них виявляли неприхований ворожий настрій до нової влади. Тому для нагляду за новою адміністрацією у кожний “кадилик” було офіційно призначено по два наглядача [12]. 24 квітня було складено штати Таврійської області [13; с. 277–281]. Отже, відтепер територія колишнього Кримського ханства складала окрему одиницю у російському адміністративно-територіальному устрої – Таврійську область, до якої увійшли власно Таврійський півострів та прилеглі до його території континентального примор'я, що були історично з ним пов'язані [14].

Окремий указ 22 лютого 1784 року надав вищим сановникам Криму усі права та привілеї російського дворянства [15], в тому ж разі звільнив їх від особистої сплати податків, тощо. При цьому необхідно пам'ятати, що привілейовані стани Російської імперії – дворянство та духовенство - все ж таки не були у повній мірі позбавлені фіскального впливу з боку держави, сплачуючи різноманітні непрямі збори, а також виступаючи у якості споживачів продуктів державної монополії [8; с.31-32]. Звичайно, що ціна на ці продукти встановлювалася самою державою, а отже нею самою і визначався розмір очікуваного прибутку у державній скарбниці від цих торгів.

Покріпачити ж низи таврійського суспільства російський уряд не наважився. Суттєво, на мій погляд, підкреслити, що такий вільний їх стан залишався аж до самого повалення царату у Росії [7; с.97]. Усі вони поповнили найбільш поширений на території південної України стан державного селянства. При цьому, також треба зазначити, що вони, таким чином, відтепер цілком залежали від політики Російської дворянсько-станової держави.

Використання “ясирів” – рабів, поступово зживало себе, але посилювало незадоволення серед вищої знаті Криму. Саме тому окремі випадки їх існування зустрічалися навіть у ХІХ столітті. До цього ж спонукало і те, що звільнені “ясири” не мали матеріального підкріплення їх нового вільного стану та практично були позбавлені будь-якої можливості до самостійного існування. В результаті більшість з них знову була вимушена повертатися до своїх колишніх хазяїв, фактично у нове рабство [16; с. 164].

З встановленням на території Таврійського півострову Російської влади, та створенням нової адміністративної одиниці, тут було розповсюджено діючий «План о роздаче в Новороссийской губернии казенных земель к их заселению» - закону, що мав юридично визначити усі сфери життєдіяльності краю, та інших правових актів, що конкретизували, доповнювали та змінювали його окремі положення [17].

Проте, необхідність колонізації Криму тісно пов'язувалась не тільки з суто господарчими проблемами, а й з іншими. І в першу чергу, військово-стратегічними завданнями: приморські райони потрібно було забезпечити необхідними для прикордонних областей ресурсами. Українські, великоросійські та інші переселенці, мали для Російської імперії у відношенні їх використання у Таврійській області, безперечно, більші переваги. І це виявлялося, головним чином, у їх юридичному статусі. На відміну від корінного населення півострову, вони могли нести тягар більшості важливих фіскальних повинностей та сплачувати встановлені податки та збори (не зважаючи на надання термінових, хоча і суттєвих пільг).

Таким чином, у середині 80-х років XVIII століття, було закладено та юридично оформлено нові основи організації життєдіяльності кримського суспільства на зразок імперської Росії, що було побудовано як дворянсько-станову державу, де кожний із станів мав свій чітко визначений правовий статус, що зумовлював і його положення у економічній системі держави.

Надійшла до редколегії 16.01.2000

Список літератури:

1. Кабузан В.М. Заселение Новороссии в 17- первой половине 19 в. - М.: Наука, 1976.
2. Писаревский Г. Из истории иностранной колонизации в России в XVIII в. М, 1908.
3. Дружинина Е.И. Кючук-Кайнарджийский мир 1774 года (его подготовка и заключение). - М., 1955.
4. ПСЗ, т. XXI, № 15708.
5. Екатерина II и Г.А. Потемкин. Личная переписка 1769 - 1791. - М.: Наука, 1997.
6. Багалей Д.И. Колонизация Новороссийского края. К., 1889.
7. Дружинина Е.И. Северное Причерноморье 1775-1800 г.г. - М., 1959.
8. Толстой Д. История финансовых учреждений России со времени основания государства до кончины Екатерины II. СПб., 1848.
9. Троицкий С.М. Финансовая политика русского абсолютизма в XVIII веке. М.: Наука, 1966.
10. Куломзин А. Государственные доходы и расходы в России XVIII столетия. - "Вестник Европы", 1869, № 5.
11. Чечулин Н.Д. Очерки по истории русских финансов в царствование Екатерины II. СПб., 1906.
12. ПСЗ, т. XXII, № 15925.
13. Козирев В.К. Матеріали до історії адміністративного устрою Південної України (друга половина XVIII - перша половина XIX століття). - Запоріжжя, 1999.
14. ПСЗ, т. XXII, № 15920.
15. ПСЗ, т. XXII, № 15936.
16. Дружинина Е.И. Южная Украина в 1800 - 1825 гг. - М.: Наука, 1970.
17. ПСЗ, т. XVI, № 12099.